

DOI: 10.4467/2391-890XPPAH.21.007.15312

Klaudia Kierepka

(Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie)

mgr, k.kierepka.a@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-9308-1254

Służba archiwalna Polskich Sił Powietrznych w latach II wojny światowej

W czasie II wojny światowej polskie lotnictwo wslawiło się męstwem, walecznością oraz poświęceniem, o którym usłyszał cały świat. Do dziś zachowały się liczne świadectwa nie tylko walk powietrznych, ale również życia codziennego, relacji między żołnierzami polskimi i ich angielskimi kolegami oraz przełożonymi. Nie byłoby to jednak możliwe bez żmudnej, często niedocenianej pracy komórek archiwalno-historycznych lotnictwa, które gromadziły dokumenty, relacje i pamiątki dla przyszłych pokoleń.

Pierwszą taką instytucją była Komisja Historyczna przy Dowództwie Polskich Sił Powietrznych w Paryżu, powstała w marcu 1940 r. Niestety atak Niemiec na Francję w maju 1940 r. nie pozwolił jej na prowadzenie prac. Po ewakuacji polskiego wojska do Wielkiej Brytanii powstała Komisja Likwidacyjna aktów b. [byłego – przyp. K.K.] Dowództwa Sił Powietrznych, której zadaniem było uporządkowanie i wybrakowanie akt lotniczych wytworzonych we Francji. W marcu 1941 r. zakończyła ona swoją działalność, po czym przeszła w stan wegetacji, trwający do grudnia 1941 r., kiedy to doszło do przekształcenia jej w Biuro Historyczne Lotnictwa (nazywane również Biurem Historycznym Sił Powietrznych). Była to komórka o charakterze archiwalno-historycznym z zadaniami gromadzenia, opracowywania i przechowywania dokumentów oraz przedmiotów przedstawiających losy Polskich Sił Powietrznych w czasie II wojny światowej. Istniała do 1948 r., a jej zbiory stały się częścią Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego w Londynie (dziś Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie).

Temat lotniczej służby archiwalnej w czasie II wojny światowej nie był do tej pory dostatecznie zbadany. Wzmianki o instytucjach wchodzących

w jej skład pojawiły się w pracach Wandy Roman¹. Powstanie i działalność Komisji Historycznej oraz Komisji Likwidacyjnej aktów b. Dowództwa Sił Powietrznych omówiono w pracy magisterskiej autorki².

Ustalenia zawarte w niniejszym artykule w większości zostały oparte na dokumentach znajdujących się w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Skorzystano z zespołu akt Dowództwa Lotnictwa we Francji (sygnatura LOT.A.IV.1), gdzie znaleziono informacje o Komisji Historycznej przy Dowództwie Sił Powietrznych w Paryżu. Zespół Biura Historycznego Polskich Sił Powietrznych (sygnatura LOT.A.V.20) z kolei pozwolił odtworzyć losy lotniczych instytucji archiwalnych powstałych w Wielkiej Brytanii. Skorzystano także z zespołu Gabinet Naczelnego Wodza (sygnatura A.XII.1), w którym znaleziono wiadomości dotyczące ewakuacji akt Dowództwa Sił Powietrznych z Francji oraz ich losów w pierwszych tygodniach po przybyciu do Wielkiej Brytanii.

Nieocenioną pomocą przy pisaniu niniejszego artykułu były publikacje poświęcone przedwojnemu Archiwum Wojskowemu³, historii Lotnictwa oraz Dowództwa Sił Powietrznych, a także Polskim Siłom Zbrojnym w czasie II wojny światowej⁴. W wymienionych pozycjach nie poświęcono jednak zbyt wiele miejsca działalności archiwów, najczęściej autorzy jedynie wspominali o istnieniu takich komórek.

W artykule użyto terminologii, zapisu nazw stanowisk i urzędów oraz stopni wojskowych właściwych dla danego okresu. Nie zostały zastosowane skróty, oprócz skrótów stopni wojskowych.

---

¹ W. Roman, *Archiwa Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory” 2016, nr 7, s. 49–75; też, *Polskie akta wojskowe w czasie wojny*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, nr 3, s. 223–253; też, *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Toruń 1999.

² K. Kierepka, *Wojskowa służba archiwalna Armii Polskiej we Francji w latach II wojny światowej*, praca magisterska obroniona na UAM, 2020.

³ W. Roman, *Losy polskich akt wojskowych po wybuchu II wojny światowej – epizod rumuński 17 września – 19 listopada 1939 roku*, [w:] *Historyczne i kulturowe aspekty relacji polsko-rumuńskich*, pod red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewskiej-Calistru, Suceava 2016, s. 226–237; A. Suchcitz, *Major Bolesław Andrzej Wąligóra – pionier polskiej archiwistyki wojskowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2003, nr 26, s. 13–28.

⁴ B. Belcarz, *Polskie lotnictwo we Francji 1940*, Sandomierz 2002; J. Zając, *Dwie wojny*, t. 1: *Mój udział wojnie o niepodległość i w obronie powietrznej Polski*, Londyn 1964; G. Sojda, G. Ślizewski, P. Hodyra, *Ci cholerni Polacy! Polskie Siły Powietrzne w Bitwie o Anglię*, Warszawa 2012; R. Majzer, *Organizacja Polskich Sił Powietrznych 1944–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2017, t. 16, s. 335–350; J. Zuziak, *Wojsko Polskie we Francji 1939–1940. Organizacja i działania bojowe*, Warszawa 2013; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 2: *Kampania na obczyźnie*, cz. 1: *wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, Londyn 1959; J. Smoliński, *Organizacja i kompetencje polskich naczelnych władz wojskowych we Francji (1939–1940)*, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1752/25.pdf> (dostęp: 4.8.2019).

***

W czasie dwudziestolecia międzywojennego służba lotnicza nie stanowiła wyodrębnionego rodzaju sił zbrojnych, a istniejące w tym okresie Naczelne Dowództwo Lotnictwa podlegało Ministerstwu Spraw Wojskowych, co ograniczało jego niezależność. W związku z taką strukturą organizacyjną akta wytworzone przez instytucje związane z lotnictwem powinny były być przekazywane do Archiwum Wojskowego. Z powodu późnego zatwierdzenia wojskowej instrukcji archiwalnej na czas pokoju (dopiero koniec 1938 r.) jedynie częściowo została wprowadzona do użytku. Wskutek tego materiały archiwalne, które powinny zostać przekazane na wieczyste przechowywanie do Archiwum Wojskowego, w wielu wypadkach aż do wybuchu II wojny światowej zalegały niezgodnie z przepisami w kancelariach⁵.

W pierwszych dniach kampanii polskiej 1939 r. Archiwum Wojskowe wraz z pracownikami i częścią akt ewakuowano z Warszawy. Natomiast po agresji sowieckiej 17 września 1939 r. przekroczyło ono granicę polsko-rumuńską i zostało internowane w miejscowości Băile Herculane. Stamtąd kierownik Archiwum Wojskowego mjr Bolesław Waligóra próbował przekazać posiadane dokumenty pod opiekę Ambasady RP w Bukareszcie oraz polskich władz wojskowych w Paryżu⁶.

Po przegranej kampanii 1939 r. polscy politycy i wojskowi, którym udało się przedostać do sojuszniczej Francji, odtworzyli władze cywilne (rząd, prezydent i namiastka parlamentu – Rada Narodowa) oraz wojskowe – Naczelny Wódz (gen. broni Władysław Sikorski) wraz ze sztabem i Ministerstwem Spraw Wojskowych. Na Zachodzie odtworzono również siły powietrzne, na czele których stanął gen. bryg. pil. Józef Zając. W wyniku rozmów prowadzonych pomiędzy przedstawicielami Polski, Wielkiej Brytanii i Francji zdecydowano, aby polskie lotnictwo bazowało na terytoriach obydwu sojuszników; taki podział miał zwiększyć możliwości szkoleniowe i zaopatrzeniowe jednostek powietrznych⁷.

Oficjalnie Dowództwo Lotnictwa w Paryżu w ramach Ministerstwa Spraw Wojskowych powstało 30 października 1939 r., a jego szefem mianowano wspomnianego gen. J. Zająca. Dostyc szybko Naczelny Wódz dostrzegł znaczenie sił powietrznych oraz waleczność polskich pilotów, czego wyrazem było usamodzielnienie tego rodzaju sił zbrojnych i zmiana nazwy na Polskie Siły Powietrzne, co nastąpiło 22 lutego 1940 r.⁸

⁵ W. Roman, *Losy polskich akt...*, s. 226.

⁶ A. Suchcitz, *Major...*, s. 24.

⁷ B. Belcarz, *Polskie lotnictwo...*, s. 36; J. Zuziak, *Wojsko Polskie...*, s. 149–150.

⁸ Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie [dalej: AIPMS], Dowództwo Lotnictwa, Lot.A.IV.1/15, L.dz. 643/tjn./lot/40, Rozkaz Dowódcy Sił

Komisja Historyczna przy Dowództwie Polskich Sił Powietrznych w Paryżu

Wraz z postępowaniem prac nad odtworzeniem wojsk lotniczych poza granicami kraju generał J. Zając zabiegał o zbieranie materiałów dokumentujących działania polskiego lotnictwa podczas kampanii polskiej 1939 r. Jak zapisał we swoich wspomnieniach pod datą 9 października 1939 r.: „zainicjowałem prace nad ujęciem historycznym przebiegu działań lotniczych w czasie wojny polsko-niemieckiej, które były tak chlubne i obfite w bohaterskie walki”⁹. Kolejna wzmianka o kontynuowaniu prac nad tym projektem pojawiła się w referacie z 29 lutego 1940 r., opisującym skład personelu Dowództwa Sił Powietrznych¹⁰. W tym dokumencie przedstawiono zamiary gen. J. Zająca nt. stworzenia tzw. komisji uzupełniających, w tym Komisji Historycznej, co umotywowano tym, że „brak w ramach obecnej organizacji tych organów dowodzenia, które z jednej strony będą potrzebne dla przyszłej organizacji w Kraju, z drugiej są niezbędne dla uregulowania bieżących zagadnień nie wchodzących w zakres prac ścisłego sztabu”¹¹. Komisje miały podlegać bezpośrednio Dowództwu Sił Powietrznych lub dowództwu jednostek, na terenie których stacjonowałyby. Zadaniem Komisji Historycznej miało być porządkowanie i opracowywanie akt oraz prowadzenie archiwum, w skład którego weszłyby akta o wartości historycznej. Pracami tymi miały zajmować się według etatów dwie osoby, w tym jeden oficer w stopniu podpułkownika lub majora. Samą komórkę planowano podporządkować Szefowi Oddziału III Dowództwa Polskich Sił Powietrznych¹².

Nie zachował się jednak rozkaz powołujący Komisję Historyczną, stąd nie można podać dokładnej daty jej powstania. Wiadomo, że pierwszym kierownikiem został płk. pil. inż. Franciszek Wiedeń, mianowany rozkazem Naczelnego Wodza L.dz. 557/tjn/pers/lotn/40 z 15 marca 1940 r.¹³

Powietrznych nr 6 z 13 marca 1940 r. [b.p. – bez paginacji]; J. Zuziak, *Wojsko Polskie...*, s. 148–153.

⁹ J. Zając, *Dwie wojny...*, s. 231.

¹⁰ AIPMS, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, L.dz. 509/tjn/org/40, Referat dotyczący składu osobowego Polskich Sił Powietrznych z 29 lutego 1940 r., k. 27.

¹¹ Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, Referat dotyczący komisji uzupełniających z 4 kwietnia 1940 r., k. 41.

¹² Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, Zarys regulaminu wewnętrznego Stałych Komisji Lotniczych z 4 kwietnia 1940 r., k. 42–43; tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, L.dz. 143/tjn/Org./40, załącznik nr 1, Skład osobowy Dowództwa Sił Powietrznych [b.d. – bez daty], k. 77.

¹³ Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 1589/lot/40, Pismo gen. bryg. pil. J. Zająca do płk. F. Wiednia z 12 marca 1940 r. [b.p.]. Z notatki na stronie tytułowej sprawy zorganizowania stałych komisji lotniczych wynika, że przez zatwierdzenie obsady kierow-

Pułkownik F. Wiedeń po objęciu stanowiska przygotował plan prac o następujących zadaniach:

- zapoznanie się z powierzoną dokumentacją, uporządkowanie i zintwentaryzowanie jej oraz podjęcie działań mających na celu uzupełnienie ewentualnych braków;
- zebranie relacji oficerów i podoficerów, dotyczących przebiegu kampanii polskiej 1939 r.;
- stworzenie historii polskiego lotnictwa wg podziału organizacyjnego;
- analiza rozkazów i ich wykonania.

Pułkownik F. Wiedeń miał ambitne plany względem prowadzonej przez siebie komórki – przedstawione zadania wydają się zaawansowane w sytuacji tworzenia instytucji wojskowych na obczyźnie, zwłaszcza w warunkach zagrożenia napaścią niemiecką. W proponowanej obsadzie personalnej płk F. Wiedeń wnosił o przydział dwunastu osób, co wydaje się sporą liczbą w porównaniu do personelu Referatu Archiwalnego, wchodzącego w skład Wojskowego Biura Historycznego, któremu przyznano jedynie dwa stałe etaty. Ostatecznie w skład Komisji Historycznej weszli: płk Franciszek Wiedeń (przewodniczący), ppłk Olgierd Tuskiewicz, mjr Maciejewski (imienia nie ustalono), mjr Petberek (imienia nie ustalono), mjr Witold Zaniewski, mjr Władysław Zaczekiewicz, kpt Jan Malarkiewicz, por. Bajkowski (imienia nie ustalono). Warto tu wspomnieć, że Komisja miała pod względem merytorycznym współpracować z Wojskowym Biurem Historycznym w Paryżu¹⁴.

Podstawowym zadaniem Komisji było uporządkowanie przechowywanych w Dowództwie Polskich Sił Powietrznych akt: przedwojennego Sztabu Głównego, Dowództwa Lotnictwa z lat 1936–1939 oraz nielicznych akt wytworzonych w czasie trwania kampanii polskiej 1939 r. i okresu internowania polskich lotników w Rumunii. W kancelarii Dowództwa znajdowały się także dokumenty bieżące oraz akta Misji Polsko-Francuskiej we Francji¹⁵.

---

ników Komisji Naczelny Wódz zatwierdził ich istnienie. Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, Karta tytułowa – stałe komisje lotnicze – zorganizowanie, k. 40.

¹⁴ Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Pismo płk. pil. F. Wiednia do gen. J. Zająca z 20 marca 1940 r. [b.p.]; tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1c, Pismo płk. pil. F. Wiednia do gen. J. Zająca z 20 marca 1940 r., k. 13–16; K. Kierepka, *Wojskowa służba archiwalna...*, s. 50–51.

¹⁵ AIPMS, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, L.dz. 32/tj/43, Odpowiedź Inspektora Lotnictwa w Londynie na L.dz. 700/tj/kanc.43 z 15 kwietnia 1943 r., k. 5.

Tabela 1. Zestawienie akt wyewakuowanych z Polski

1930 r.	1936 r.	1937 r.	1938 r.	1939 r. (przed 1.09.)	1939 r. (z kampanii polskiej)	1939 r. (po kampanii polskiej)
1 j. a.	9 j. a.	12 j. a.	34 j. a.	385 j. a.	798 j. a.	117 j. a.

Źródło: AIPMS, Dowództwo Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii, LOT.A.V.20/2, Zał. nr 2 do L.dz. 32/tjn.34 z 14 kwietnia 1943 r., s. 1–6.

Pułkownik F. Wiedeń zamierzał również podjąć starania w kierunku utrwalenia dokonań polskiego lotnictwa we Francji, o czym świadczy list skierowany do gen. J. Zająca z prośbą o wydanie rozkazu, aby wszystkie jednostki podległe Polskim Siłom Powietrznym prowadziły dzienniki działań. Uważał, że „dla opracowania dalszego ciągu historii winny wszystkie obecnie istniejące jednostki prowadzić aktualne dzienniki, w których winny być spisywane wszelkie zdarzenia, nawet mało ważne, w zakresie życia codziennego jednostki, z komentarzem Dowódcy w stosunku do ważniejszych”¹⁶.

Komisja miała prowadzić pracę w budynku Dowództwa Polskich Sił Powietrznych w Paryżu, w godzinach pozasłużbowych. Odrębne pomieszczenia do prac służby archiwalnej miały zostać przyznane dopiero po przeniesieniu do obozu, który miał powstać na potrzeby komisji uzupełniających poza stolicą Francji¹⁷.

Nie zachowały się żadne dokumenty świadczące o podjęciu przez Komisję Historyczną prac nad uporządkowaniem dokumentów czy przejęciu akt pod opiekę. W literaturze przedmiotu również brak śladów wskazujących na to, że takowa komórka mogła działać¹⁸. Najprawdopodobniej Komisja Historyczna przy Dowództwie Polskich Sił Powietrznych w Paryżu istniała jedynie „na papierze” – rozpoczęciu jej działalności przeszkodził atak Niemiec na Francję w maju 1940 r. i związane z tym działania, m.in. ewakuacja do Wielkiej Brytanii.

Pierwsze akta lotnicze wyjechały z Paryża w drugiej połowie maja 1940 r. – były to trzy skrzynie z dokumentami wysłane do Angers w celu „odciążenia D-twa Sił. Pow. [Dowództwa Sił Powietrznych – przyp. K.K.]

¹⁶ Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1c, Pismo płk. pil. F. Wiednia do gen. J. Zająca z 20 marca 1940 r., k. 16.

¹⁷ Tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1c, Pismo zatwierdzające skład i program Komisji Historycznej, k. 17–18; tamże, Dowództwo Lotnictwa, LOT.A.IV.1/1b, Referat w sprawie Komisji stałych, k. 41.

¹⁸ *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 193.

na wypadek ewentualnej ewakuacji z Paryża¹⁹. Ich opiekun kpt. Kazimierz Jaklicz zdał je 24 maja 1940 r. Komendzie Placu w Angers; niestety ślad po nich zaginął²⁰.

Kolejny etap ewakuacji akt lotniczych nastąpił w czerwcu 1940 r., kiedy kierownik kancelarii Dowództwa Sił Powietrznych kpt. obs. Kazimierz Stoy przy pomocy swojego zastępcy kpt. Juliana Krasnopolskiego rozpoczął przygotowania do ewakuacji – pierwszym poczynionym krokiem było zamówienie dwudziestu skrzyń do transportu dokumentów. Po ich dostarczeniu przeprowadzono od 8 do 10 czerwca 1940 r. pakowanie dokumentów, a następnie (10 lub 11 czerwca 1940 r.) kolejną przewieziono skrzynie do Chateau de Londigny. Tam na rozkaz gen. J. Zająca kpt. K. Stoy wraz z kpt. J. Krasnopolskim dokonali zniszczenia dokumentów „niepotrzebnych i nie przedstawiających wartości”²¹. Ze względu na wojenne warunki, w jakich odbywała się ta praca, nie było możliwości sporządzenia protokołów spalania (kancelarzyści zaznaczali czerwonym ołówkiem w dzienniku podawczym, które dokumenty zostały spalone). Kolejne niszczenie dokumentów odbyło się po ogłoszeniu kapitulacji Francji, na polecenie szefa Sztabu Dowództw Polskich Sił Powietrznych płk. Stanisława Karpińskiego. Swoją decyzję motywował brakiem środków do przewozu dokumentów na statki. Także w tym wypadku nie sporządzono protokołów spalania, przez co nie można określić, jakie dokładnie akta i w jakiej ilości zniszczono²². W Londigny kpt. K. Stoy zamówił nowe skrzynie do transportu dokumentów, gdyż stare były nieporęczne i przenoszenie ich przysparzało wiele trudności. Po zapakowaniu akt do nowych skrzyń (w sumie dwudziestu dziewięciu), 18 czerwca 1940 r. zostały one załadowane na SS „Batory” w porcie

¹⁹ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 69/tjn.43, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Inspektora Lotnictwa w Londynie z 20 maja 1943 r., [b.p.]. Były kierownik Kancelarii Dowództwa Polskich Sił Powietrznych kpt. K. Stoy oświadczył, że nie pamięta, co zawierały skrzynie, a on sam nie wysyłał w nich dokumentów. Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/2, Oświadczenie kpt. K. Stoya z 18 czerwca 1943 r. [b.p.]. Najprawdopodobniej skrzynie zostały przywiezione do Wielkiej Brytanii, zawierały zaś arkusze i zeszyty ewidencyjne. Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/2, L.dz. 131.tj/43, Pismo Szefa Biura Historycznego do Komendanta Uzuppełnień nr 2 w Blackpool z 18 sierpnia 1943 r. [b.p.].

²⁰ Tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, L.dz. 32/tj/43, Odpowiedź Inspektora Lotnictwa w Londynie na L.dz. 700/tj/kanc.43 z 15 kwietnia 1943 r., k. 5, 10.

²¹ Tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L. dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. K. Stoya do Inspektora Lotnictwa z 22 kwietnia 1943 r., k. 2.

²² Tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. K. Stoya do Inspektora Lotnictwa z 22 kwietnia 1943 r., k. 2; tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L. dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. J. Krasnopolskiego do Inspektora Lotnictwa z 5 maja 1943 r., k. 4.

Saint-Jean-de-Luz i w specjalnie zabezpieczonej kajucie koło magazynu żywności odplynęły do Wielkiej Brytanii. Jak podaje kpt. K. Stoy „w czasie podróży na statku SS Batory kilkakrotnie kontrolowałem z kpt. Krasnopolskim zabezpieczenie skrzyń z aktami”²³.

Komisja Likwidacyjna aktów b. Dowództwa Sił Powietrznych w Paryżu

Po dopłynięciu do angielskiego portu Plymouth skrzynie z aktami, ciągle pozostające pod opieką kpt. K. Stoya i kpt. J. Krasnopolskiego, zostały pociągiem przetransportowane do miejscowości West Kirby (punktu zbornoego lotników ewakuowanych z Francji), a po dwóch dniach – do Blackpool. Tam złożono je w piwnicy Centrum Wyszkożenia Ziemnego przy 346 Lython Road. Miejsce przechowywania dokumentów starannie zabezpieczono – piwnicę okratowano, a solidne drzwi zamknięto na dwa zamki, do których klucze mieli jedynie kpt. K. Stoy oraz Oficer Inspekcyjny Centrum Wyszkożenia Ziemnego²⁴.

W ciągu następnych tygodni po ewakuacji Polskich Sił Powietrznych do Wielkiej Brytanii doszło do rozdzielenia dokumentów. Część z nich (ewidencja personalna oficerów oraz teczki gen. J. Zająca, gen. Stanisława Ujejskiego oraz płk. S. Karpińskiego) została odebrana przez Dowództwo za pośrednictwem mjr. Bolesława Nieznańskiego. Major Ferdynand Bobiński odebrał akta Oddziału II Dowództwa Sił Powietrznych, ppłk. Stanisław Olszewski zaś akta kampanii polskiej 1939 r., ppłk. Bohdan Kleczyński zabrał mapy polskie i francuskie, ppłk. dr Antoni Fiumel akta lotniczej Służby Zdrowia, a ppłk. Stanisław Szczekowski – pozostałe akta Oddziału II Dowództwa Sił Powietrznych²⁵.

Kapitan K. Stoy kilkakrotnie zwracał się do naczelnych władz lotniczych w sprawie dalszych losów dokumentów, sugerując, że powinny zostać prze-

---

²³ Tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. K. Stoya do Inspektora Lotnictwa z 22 kwietnia 1943 r., k. 3; tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. J. Krasnopolskiego do Inspektora Lotnictwa z 5 maja 1943 r., k. 4.

²⁴ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, Referat mjr. M. Wiśniewskiego z sierpnia 1944 r. [b.p.]; tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. K. Stoya do Inspektora Lotnictwa z 22 kwietnia 1943 r., k. 3; tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. J. Krasnopolskiego do Inspektora Lotnictwa z 5 maja 1943 r., k. 4.

²⁵ Tamże, Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, A.XII.1/21, Załącznik do L.dz. 958/Tjn.43, Pismo kpt. obs. K. Stoya do Inspektora Lotnictwa z 22 kwietnia 1943 r., k. 3.

niesione do Londynu²⁶. Inspektorat Polskich Sił Powietrznych²⁷ zdecydował jednak o pozostawieniu ich w Blackpool, a do prac porządkowych wyznaczyl powstała 2 września 1940 r. Komisję Likwidacyjną aktów b. Dowództwa Polskich Sił Powietrznych w Paryżu (dalej: Komisja Likwidacyjna). W skład komisji weszli: płk obs. Władysław Heller jako jej przewodniczący, mjr pil. Władysław Zaczekiewicz, kpt. obs. Zygmunt Wasilewski oraz ppor. tech. Stanisław Gunia (ostatecznie zamiast dwóch ostatnich osób do Komisji Likwidacyjnej wszedł mjr obs. Mieczysław Wiśniewski). Do doraźnej pomocy Komisji Likwidacyjnej zostali zobowiązani kpt. K. Stoy i kpt. J. Krasnopolski²⁸.

Początkowo Komisja pracowała w pomieszczeniach przy 22 Alexandra Road (budynek Centrum Wyszkożenia Royal Air Forces), a od 1 listopada 1940 r. – w hotelu Goodwood, przy Komendzie Uzupełnień nr 2. Jej najważniejszym zadaniem było przejrzanie oraz ocenienie wartości dokumentów ewakuowanych z Francji, a następnie wybranie akt i podzielenie ich w grupy. Pierwszą z nich miały tworzyć akta o wartości historycznej, które należało przekazać do archiwum przy Sztabie Naczelnego Wodza, drugą te, które były niezbędne do dalszych prac i miały zostać przekazane do kancelarii, a trzecią – dokumenty mające zostać poddane brakowaniu. W celu upewnienia się, że Komisja dotrze do wszystkich ewakuowanych z Francji akt gen. S. Ujejski, zastępca dowódcy Polskich Sił Powietrznych, wydał 9 września 1940 r. rozkaz, aby dowódcy wszystkich jednostek lotniczych przesłali do Komisji Likwidacyjnej posiadane przez siebie dokumenty o wartości historycznej (zarówno z kampanii polskiej 1939 r., jak i kampanii francuskiej 1940 r.)²⁹.

²⁶ Tamże.

²⁷ Powołany do życia 18 lipca 1940 r. jako jednostka nadrzędna nad całością polskich wojsk lotniczych w Wielkiej Brytanii na miejsce Dowództwa Sił Powietrznych istniejącego we Francji. G. Sojda, G. Ślizewski, P. Hodyra, *Ci cholerni Polacy...*, s. 77–78.

²⁸ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 48b/40, Pismo płk. W. Hellera do Inspektora Polskich Sił Powietrznych z 14 września 1940 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 779/40r., Pismo Inspektora Polskich Sił Powietrznych do płk. W. Hellera z dnia 25 września 1940 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 512/Org. Wyszko.40, Powołanie Komisji Likwidacyjnej aktów byłego Dowództwa Sił Powietrznych w Paryżu z 2 września 1940 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 48b/40, Pismo płk. W. Hellera do Inspektora Polskich Sił Powietrznych w Londynie z 14 września 1940 r. [b.p.].

²⁹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, L.dz. 19/41, Protokół końcowy Komisji Likwidacyjnej z 22 marca 1941 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, L.dz. 103/tjn.40/Org. Wyszko, Rozkaz Inspektoratu Polskich Sił Powietrznych z 9 września 1940 r. [b.p.]. Dokumenty wytwarzane w Wielkiej Brytanii miały być kwartalnie przesyłane do Inspekcji Polskich Sił Powietrznych; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 512/Org. Wyszko.40, Powołanie Komisji Likwidacyjnej aktów byłego Dowództwa Sił Powietrznych w Paryżu z 2 września 1940 r. [b.p.].

Komisja przejęła akta przechowywane w piwnicy Centrum Wyszkożenia Ziemnego 10 września 1940 r. W kolejnych dniach jej członkowie przenosili akta do pomieszczeń przy 22 Alexandra Road, gdzie kolejny etap prac rozpoczęto 15 września 1940 r. Po wstępnym zapoznaniu się z jedenastoma skrzyniami dokumentów członkowie komisji zauważyli braki w dziale kampanii polskiej 1939 r. W trakcie następnych dni do Komisji Likwidacyjnej zostały dostarczone, jako odzew na rozkaz gen. S. Ujejskiego, następujące akta: lotnictwa polskiego stacjonującego w Blidzie (Algieria), Oddziału Polskiego przy Parku Lotniczym w Bordeaux, Centrum Wyszkożenia Lotniczego Lyon (głównie certyfikaty i deklaracje w sprawie uposażeń) oraz Dywizjonu Myśliwskiego I/145. 19 września ppłk S. Olszewski zwrócił (wcześniej wypożyczone) akta: Armii „Pomorze”, Armii „Modlin”, Armii „Kraków”, Armii „Łódź”, Specjalnej Grupy Operacyjnej „Narew”, Odvodu Naczelnego Wodza „Prusy”, Brygady Bombowej, Brygady Pościgowej, arkusze dzienne Sztabu Lotniczego przy Naczelnym Wodzu oraz meldunki i sprawozdania baz operacyjnych³⁰.

Warto wspomnieć, że akta o największej wartości historycznej przekazano do opracowania mjr. W. Zaczkiewiczowi. Były to: teczki Sztabu Lotniczego przy Naczelnym Dowództwie, arkusze dzienne Naczelnego Dowództwa, rozkazy, meldunki i sprawozdania oraz relacje z kampanii polskiej 1939 r.³¹, akta ewakuacji lotników z Rumunii, a także wnioski odznaczeniowe³².

Poza pracami nad segregacją dokumentów Komisja Likwidacyjna pomała także Komisji Winiarskiego³³, udostępniając jej wykazy akt³⁴.

Prace nad uporządkowaniem dokumentów pozostałych po Dowództwie Polskich Sił Powietrznych w Paryżu trwały do marca 1941 r. Część przejrzanych dokumentów przekazano Komendzie Uzupełnień nr 2 w Blackpool, część (akta zakwalifikowane do dalszych prac kancelaryjnych oraz spisy akt zniszczonych) trafiła 9 marca 1941 r. do Inspektoratu Polskich Sił Powietrz-

---

³⁰ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 19/41 Protokół końcowy Komisji Likwidacyjnej z 22 marca 1941 r. [b.p.].

³¹ Większość relacji z kampanii polskiej 1939 r., które zostały zebrane w trakcie pobytu we Francji, przypadły w czasie ewakuacji do Wielkiej Brytanii. Tamże, Akta różne z kampanii wrześniowej 1939 r. LOT.A.II.40/1, Załącznik nr 2 do proponowanego rozkazu Dowódcy Polskich Sił Powietrznych z 1944 r. [b.p.].

³² Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 19/41 Protokół końcowy Komisji Likwidacyjnej z 22 marca 1941 r. [b.p.].

³³ Komisja dla rejestracji faktów i zbierania dokumentów, nazywana także Komisją Winiarskiego od nazwiska jej przewodniczącego, prof. Bohdana Winiarskiego, została powołana w celu ustalenia sytuacji w Polsce w ostatnich miesiącach przed kampanią polską 1939 r. oraz w jej trakcie. Utworzona 10 października 1939 r. przez Radę Ministrów, przed którą odpowiadała. Jej prace trwały do 12 czerwca 1945 r. J. Smoliński, *Organizacja...*

³⁴ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 5/40, Pismo Przewodniczącego Komisji Likwidacyjnej do Inspektora Sił Powietrznych z 9 grudnia 1940 r. [b.p.].

nych w Londynie. Wyodrębniono także akta o wartości historycznej, które należało przekazać Archiwum przy Naczelnym Wodzu (tak się jednak nie stało). Pozostałe akta, wraz ze starymi tłokami pieczętnymi, zostały 1 i 5 marca 1941 r. spalone³⁵.

Komisja Likwidacyjna pracowała w trudnych warunkach, gdyż „otrzymano ostatecznie dwa małe pokoiki Goodwood Hotel oraz dwa etaty. Pracownicy siedzieli na skrzyniach, gdyż początkowo nie było nawet krzeseł. Sprzętu nikt nie chciał przydzielić, gdyż, jak mówiono, nie była jednostką czy też komórką etatową”³⁶. Innym dowodem na lekceważące podejście Inspektoratu Polskich Sił Powietrznych do Komisji był fakt, że o jej istnieniu nie zostały poinformowane angielskie władze zwierzchnie w Blackpool, które po odkryciu istnienia Komisji Likwidacyjnej zażądały wyjaśnień od polskich władz lotniczych³⁷.

Dnia 22 marca 1941 roku został spisany protokół końcowy z prac Komisji Likwidacyjnej, w którym płk W. Heller podsumował wykonane prace, przedstawił wnioski z nich płynące oraz swoje spostrzeżenia. Wyraził również nadzieję na powołanie Biura Historycznego Lotnictwa. Jednym z zastrzeżeń był poziom zabezpieczeń akt, który uważał za niedostateczny, o czym meldował swoim przełożonym kilkakrotnie – bez odzewu. Po spisaniu protokołu końcowego Komisja Likwidacyjna przeszła na rok w stan wegetacji, gdyż nie przydzielono jej nowych zadań, ani oficjalnie nie rozwiązano. Członkowie Komisji zajmowali się w tym czasie wykonywaniem kwerend ustnie zleconych płk. W. Hellerowi przez gen. S. Ujejskiego³⁸. Dopiero w lutym 1942 r. rozpoczęło działalność Biuro Historyczne Lotnictwa.

Biuro Historyczne Polskich Sił Powietrznych

Rozkaz o utworzeniu Biura Historycznego Polskich Sił Powietrznych (stosowano również nazwę: Biuro Historyczne Lotnictwa) został wydany przez lotnicze władze angielskie w grudniu 1941 r. rozkazami Air Ministry: WAR/

---

³⁵ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 19/41 Protokół końcowy Komisji Likwidacyjnej z 22 marca 1941 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz.59/tjn./44, Pismo do Dowódcy Lotnictwa w Londynie z 5 lipca 1944 r., s. 1.

³⁶ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, Referat mjr. M. Wiśniewskiego z sierpnia 1944 r., k. 3.

³⁷ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Korespondencja pomiędzy płk. komendant. RAF Polish Depot w Blackpool a Inspektoratem Polskich Sił Powietrznych ze stycznia 1941 r. [b.p.].

³⁸ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz.14/41, Pismo płk. W. Hellera do komendanta Obozu Lotnictwa Polskiego w Blackpool z 21 stycznia 1941 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, Referat mjr. M. Wiśniewskiego z sierpnia 1944 r., k. 5.

TT/156/B/ oraz WAR/TT/213 z 18 grudnia 1941 r. W lutym 1942 r. Biuro Historyczne Lotnictwa otrzymało angielskie etaty. Szefem Biura został ppłk dypl. Franciszek Haberek, dołączyli do niego mjr W. Zaczekiewicz oraz jako kierownik kancelarii i archiwum – kpt. dypl. Michał Filipkowski. Nastąpiło także przeniesienie Biura Historycznego Lotnictwa do nowej siedziby przy 52 Alexandra Road w Blackpool³⁹.

Pułkownik F. Haberek od początku służby w Biurze Historycznym Lotnictwa miał zaplanowane działania:

- zorganizowanie archiwum (rejestracja i skatalogowanie akt oraz ich właściwe przechowywanie i konserwacja), co wg niego było podstawą dalszych prac;
- przejęcie akt, które zalegały w kancelariach pomimo upływu terminu odesłania ich do Biura;
- uzupełnienie braków w dokumentacji z okresu przedwojennego oraz kampanii polskiej 1939 r.;
- przygotowanie zgromadzonych materiałów do prac historycznych oraz opracowanie list strat personelu lotniczego⁴⁰.

Pomimo dokładnego rozplanowania prac, które bez wątplenia wymagały pilnych działań, personel Biura napotykał na swojej drodze poważne problemy zarówno braku personelu, jak i niezbędnych materiałów biurowych oraz skrzyń i opakowań na akta (brak środków finansowych), przez co prace nie mogły być wykonywane regularnie⁴¹.

Jeśli chodzi o personel Biura, to w pierwszym półroczu etatowym pracownikiem był jedynie mjr W. Zaczekiewicz (mjr M. Wiśniewski oczekiwał na etat, pomimo to pomagał w prowadzonych przez Biuro pracach). Z kolei kpt. M. Filipkowski został po trzech tygodniach od przydziału przeniesiony poza Blackpool, przez co nie mógł dokończyć prac porządkowych w archiwum. W Biurze Historycznym brak było maszynistki i młodszych oficerów⁴².

---

³⁹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 59/tj/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Lotnictwa z 5 lipca 1944 r., s. 1; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Referat mjr. M. Wiśniewskiego z sierpnia 1944 r., k. 6.

⁴⁰ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 59/tjn./44, Pismo do Dowódcy Lotnictwa w Londynie z 5 lipca 1944 r., s. 2–3.

⁴¹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Pismo Kierownika Biura Historycznego do Polskiego Senior Oficera RAF Polish Depot w Blackpool z 28 maja 1942 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 4/tjn./43, Plan prac Biura Historycznego Lotnictwa na rok 1942 [b.p.].

⁴² Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Pismo ppłk. F. Habereka do Polskiego Senior Officer RAF Polish Depot w Blackpool z września 1942 r. [b.p.].

W związku z powyżej opisanymi trudnościami pracownicy Biura wykonali zaledwie część zadań zaplanowanych na rok 1942, tj. opracowanie działań bojowych polskiego lotnictwa w czasie kampanii polskiej 1939 r. (ze względu na brak materiałów nie opracowano lotnictwa dyspozycyjnego Armii „Poznań”) oraz działań polskiego lotnictwa myśliwskiego w czasie Bitwy o Wielką Brytanię w 1940 r. Nie zostały sporządzone opracowania dotyczące dziejów lotnictwa przed 1939 r., okresu internowania w Rumuni i na Węgrzech, całokształtu prac organizacyjnych i wyszkoleniowych we Francji oraz udziału lotnictwa polskiego w kampanii francuskiej 1940 r. Pozostały także do opisania działalność baz, służb, szkół i innych jednostek lotniczych podczas kampanii polskiej 1939 r. oraz dzieje polskiego lotnictwa bombowego w Wielkiej Brytanii⁴³.

W grudniu 1942 r.⁴⁴, w ramach reorganizacji, etat objął kpt. M. Filipkowski oraz mjr obs. M. Wiśniewski. Nastąpiła także zmiana siedziby Biura – zostało ono przeniesione do budynku Deacon’s Bank przy Talbot Square w Blackpool. Szef Biura Historycznego, ppłk F. Haberek, pisał o nowej siedzibie:

pomieszczenie archiwum jest nieodpowiednie i racjonalne prowadzenie archiwum i konserwacja oraz zabezpieczenie materiałów historycznych powodu [sic!] umieszczenia akt na dwóch (a właściwie trzech) piętach oraz nieodpowiedniego lokalu – niemożliwe⁴⁵.

Wydaje się też, że po reorganizacji doszło do zwiększenia liczby personelu; jak wykazuje poniższa tabela, w sierpniu 1943 r. zatrudnionych było piętnaście osób: ośmioro zgodnie z przydzielonymi etatami oraz siedmioro nadetatowych. Mimo to ppłk F. Haberek uważał, że liczba personelu jest zbyt mała w stosunku do powierzonych mu zadań i prosił o przydzielenie następnych pracowników posiadających wykształcenie odpowiednie do prowadzonych prac⁴⁶.

Pracownicy Biura Historycznego należeli do najniższej kategorii płacowej pomimo wykonywania pracy o charakterze sztabowo-operacyjnym. Dodatkowo byli pomijani przy awansach, co uderzało szczególnie w pracowników nadetatowych, którzy nie mieli możliwości wyrównania stopnia angielskiego do polskiego, w związku z czym ich uposażenie było dodatko-

---

⁴³ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 4/tjn/43, Plan prac Biura Historycznego Lotnictwa na rok 1942 [b.p.].

⁴⁴ Miesiąc wcześniej, 25 listopada 1942 r. Ośrodek Wyszkoleniowy w Blackpool został przemianowany na Delegaturę Inspektoratu Polskich Sił Zbrojnych. *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 470.

⁴⁵ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, Referat mjr. M. Wiśniewskiego z sierpnia 1944 r., k. 7; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 59/tj./44, Pismo ppłk. F. Haberka do Dowódcy Lotnictwa z 5 sierpnia 1944 r., s. 13.

⁴⁶ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 132.tj/43, Notatka dla Delegata Inspektora Lotnictwa na inspekcję Naczelnego Wodza z 18 sierpnia 1943 r., s. 1-2.

wo zaniżone. Takie warunki pracy powodowały, że wykształceni oficerowie i podoficerowie nie chcieli pracować w Biurze Historycznym, co prowadziło w efekcie do braków w personelu oraz słabej jakości jego przygotowania⁴⁷.

Tabela 2. Pracownicy Wojskowego Biura Historycznego w sierpniu 1943 r.

L.p.	Stopień, imię i nazwisko	Funkcja	Rodzaj zatrudnienia
1	ppłk Franciszek Haberek	szeft Biura Historycznego	etat
2	mjr inż. obs. Julian Pawłowski	przydzielony do prac	nadetatowy
3	mjr obs. Mieczysław Wiśniewski	referent	etat
4	mjr obs. Władysław Zaczekiewicz	referent	etat
5	kpt. pil. Witold Żyborski	przydzielony do prac	nadetatowy
6	kpt. dypl. obs. Michał Filipkowski	kierownik Kancelarii i Archiwum	etat
7	kpt. obs. Waclaw Kossakowski	przydzielony do prac	nadetatowy
8	por. tech. Tadeusz Halka-Łebski	przydzielony do prac	nadetatowy
9	sierz. Engelbert Waclawik	szeft kancelarii	etat
10	plut. Jan Banasiuk	kreślacz i fotolaborant	etat
11	kpr. Tadeusz Pietrzak	kancelista	nadetatowy
12	kpr. pil. Leonard Jarmał	kancelista	nadetatowy
13	st. szer. Józef Mikołajczak	łącznik	etat
14	st. szer. Edward Kowalski	kreślacz	nadetatowy
15	urz. cyw. Bolesława Figiel	maszynistka	etatowa

Źródło: AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 132.tj/43, Notatka dla Delegata Inspektora Lotnictwa na inspekcję Naczelnego Wodza z 18 sierpnia 1943 r., s. 1.

Kolejnym problemem, z którym zmagalo się Biuro Historyczne Lotnictwa, była niesprecyzowana podległość służbowa. W 1943 r. ppłk F. Haberek zgłaszał przełożonym trudności związane z nadmierną liczbą komórek w dowództwie Polskich Sił Powietrznych mających prawo delegować zadania

⁴⁷ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 59/tj./44, Pismo ppłk. F. Haberka do Dowódcy Lotnictwa z 5 sierpnia 1944 r., s. 11-12.

i wydawać rozkazy personelowi Biura, co powodowało, że pracownicy byli odciągani od zadań programowych. Rok później płk F. Haberek ponownie zwrócił się w tej kwestii do Inspektora Polskich Sił Powietrznych, prosząc o uregulowanie podległości służbowej Biura Historycznego. Zaproponował podporządkowanie Biura bezpośrednio Inspektorowi lub wyznaczonej przez niego osobie, co miałyby usunąć znaczną część organizacyjnych niedociągnięć i wyznaczyć priorytety prac wykonywanych w Biurze. Być może próbowano ustabilizować sytuację Biura przez podporządkowanie go Komendantowi Bazy Sił Powietrznych w Blackpool z rozkazu Dowódcy Sił Powietrznych nr 11/44 z 25 maja 1944 r.⁴⁸.

W 1944 r. doszło do jeszcze jednej zmiany, a mianowicie 8 lipca ppłk dypl. F. Haberek został zwolniony ze stanowiska szefa Biura Historycznego Lotnictwa (został wysłany na Kurs Wyższych Dowódców), a na jego miejsce mianowano 10 lipca ppłk. pil. Stanisława Nazarkiewicza⁴⁹. W związku z tą zmianą Komendant Bazy Sił Powietrznych⁵⁰ płk obs. Stanisław Luziński wystąpił do Dowódcy Sił Powietrznych w Londynie z prośbą o przejrzenie akt znajdujących się w podległych mu kancelariach Dowództwa oraz o przekazanie do Biura Historycznego dokumentów zbędnych do dalszych prac kancelaryjnych. Komendant Bazy zadbał również o zwiększenie personelu w Biurze Historycznym, przez przydzielenie dwóch oficerów i pięciu ochotniczek, którzy mieli wspomagać nowego szefa Biura w pracach⁵¹.

W chwili objęcia stanowiska przez ppłk. S. Nazarkiewicza na Biuro Historyczne Lotnictwa składały się cztery działy:

---

⁴⁸ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 132/tj/43, Notatka dla Delegata Inspektora Lotnictwa na inspekcję Naczelnego Wodza z 18 sierpnia 1943 r., s. 2; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 59/tjn./44, Pismo do Dowódcy Lotnictwa w Londynie z 5 lipca 1944 r., s. 9; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 2118/Stud./Op./Tj./44, Pismo I zastępcy D-cy Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool z 5 sierpnia 1944 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, Pismo ppłk. F. Haberka do Polski Senior Officer RAF Polish Depot w Blackpool z września 1942 r. [b.p.].

⁴⁹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT. A.V.20/1, Rozkaz Dowódcy Sił Powietrznych z 8 lipca 1944 r. [b.p.].

⁵⁰ W tym samym roku, w związku z podpisaniem nowej umowy lotniczej polsko-brytyjskiej z 6 kwietnia 1944 r., doszło do powstania w miejsce Delegatury Inspektoratu Lotnictwa – Bazy Sił Powietrznych, której komendantowi podlegało Biuro Historyczne Lotnictwa. Po podpisaniu ww. umowy doszło także do zmian na szczeblu centralnym – w miejsce Inspektoratu Sił Powietrznych powstało Dowództwo Sił Powietrznych, które miało większą niezależność w stosunku do angielskiego Air Ministry niż poprzednik. R. Majzer, *Organizacja...*, s. 345, 347–348.

⁵¹ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 579/Tjn/44 r., Pismo Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool do Dowódcy Sił Powietrznych w Londynie z 26 lipca 1944 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 65/tjn/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Zbrojnych w Londynie z 24 lipca 1944 r., s. 1.

- Wydział Opracowań Historycznych (trzy referaty), którego zadaniem było m.in. ustalanie wykazów jednostek organizacyjnych lotnictwa, dopilnowanie, aby jednostki te odsyłały akta do Biura Historycznego w odpowiednim terminie, a następnie segregacja akt na trzy kategorie;
- Samodzielny Referat Statystyczny zajmujący się m.in. tworzeniem list oficerów, podoficerów, kartotek oraz wykazów strat;
- Archiwum odpowiedzialne za przejmowanie i przechowywanie akt, tworzenie ich spisów i katalogów oraz przygotowywanie ich do druku, jak również za konserwację i zabezpieczenie zbiorów, sporządzanie odpisów i potwierdzanie ich wiarygodności, przygotowywanie akt do transportu;
- Kancelaria⁵².

Nadesłane do Biura Historycznego akta były komisyjnie segregowane przez kierowników referatu opracowań historycznych oraz kierownika archiwum. Akta dzielono na trzy kategorie: „A” – akta o wartości historycznej (Ordre de Bataille, szkice i akta organizacyjne, spisy obsad i zmiany personalne, regulaminy wewnętrzne, meldunki, sprawozdania, zarówno do jednostek nadrzędnych, jak i otrzymane od jednostek podległych, wytyczne i plany użycia jednostek lotnictwa, akta zdrowia, oświaty, Dzienniki Rozkazów, Kroniki, Dzienniki Działań, składy osobowe personelu latającego i ziemnego, protokoły wypadków lotniczych, sprawozdania z prac jednostek, dzienniki lotów, rozkazy i raporty bojowe, listy odznaczonych, sprawozdania: techniczne, zaopatrzeniowe, wyszkoleniowe, sprawozdania z ukończonych kursów oraz korespondencja władz polskich z władzami obcymi odnośnie do organizacji obozów, akta dotyczące organizacji i przeprowadzania ewakuacji). Akta kat. „A” były układane wg głównych działów: organizacyjny, personalny, taktyczny, wyszkoleniowy, techniczny, administracyjny, wychowanie i zdrowie. Akta kategorii „A” i „B” po segregacji były przekazywane do archiwum.

Akta kategorii „B” to akta bez wartości historycznej, ale mogące być przydatne w kancelarii, a kategorii „C” – akta bez wartości historycznej i nieprzydatne w kancelarii. Po przyznaniu danej kategorii archiwalnej akta przydzielano do teczki jednostek organizacyjnych lotnictwa, do których nawiązywała treść dokumentu (nie do zespołu aktotwórcy danego dokumentu), a następnie dołączano do odpowiedniej podteczki tematycznej, która była zaopatrzona w wykaz zawartości⁵³.

⁵² Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 65/tjn/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Zbrojnych w Londynie z 24 lipca 1944 r., s. 5–8.

⁵³ Tamże, s. 8–11.

Obsadę Biura stanowiło dziewięć osób. W kancelarii i archiwum zatrudnieni byli: ppor. Bronisław Włodarczyk (kierownik archiwum), st. sierż. Engelbert Waclawik (szef kancelarii), st. szer. Edward Kowalski (kreślarz) oraz Bolesława Figiel (maszynistka). W dziale opracowań historycznych: mjr M. Wiśniewski, kpt. W. Żyborcki oraz (ponad etatem) mjr J. Pawłowski i mjr T. Kurdziel. Stanowiska łącznika oraz fotolaboranta w archiwum pozostawały nieobsadzone⁵⁴.

Podpułkownik S. Nazarkiewicz zastał archiwum w stanie dezorganizacji:

akta archiwum przechowywane są po części w szafach żelaznych u referentów, częściowo w pokoju archiwum. Te ostatnie leżą w skrzyniach niewypakowane w stanie, w jakim nadeszły kilka miesięcy temu i dotychczas nie zostały protokółarnie odebrane. W związku z tym kierownik archiwum nie wie, jakie akta znajdują się w jego archiwum i, jak dotychczas, nie był za nie odpowiedzialny⁵⁵ [...] przygotowane opakowanie do transportu aktów, w postaci paczek z herbaty, jest za słabe [...]. Pokój przeznaczony na archiwum nie jest odpowiedni (za mały). Archiwum właściwie nie istnieje i musi być zorganizowane⁵⁶.

Z kolei ówczesny, świeżo mianowany kierownik archiwum, ppor. B. Włodarczyk raportował ppłk. S. Nazarkiewiczowi, że z powodu braku personelu przesyłane do archiwum dokumenty nie były regularnie układane i spisywane. Skutkiem tego była np. niemożliwość oceny kompletności poszczególnych zespołów akt. Istniał również problem braku odpowiednio wyszkolonego personelu, co spowodowało, że w archiwum wykonano niewielką ilość prac: posegregowano akta przedwojenne oraz dotyczące kampanii polskiej 1939 r., uporządkowano akta internowania z Rumunii, okresu francuskiego oraz częściowo akta Inspektoratu Lotnictwa i niektórych dywizjonów. W referacie statystycznym opracowano kartoteki oficerów, podoficerów, podchorążych oraz listy strat lotnictwa polskiego w latach 1939–1944⁵⁷.

Podpułkownik S. Nazarkiewicz po zapoznaniu się z zastanym zaawansowaniem prac i warunkami Biura Historycznego Lotnictwa przygotował plan działań na drugą połowę 1944 r. Priorytetowym zadaniem było przeprowadzenie oficjalnego odbioru przesłanych dokumentów, ich segregacja i inwen-

⁵⁴ Tamże, s. 2, 5.

⁵⁵ Usprawiedliwieniem nieznamości stanu archiwum było to, że kiedy ppor. B. Włodarczyk obejmował stanowisko 14 maja 1944 r., jego poprzednik został już przeniesiony, przez co nie sporządzono protokołu zdawczo-odbiorczego. Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, zał. do L.dz. 65/tjn/44, Pismo Kierownika Archiwum do Szefa Biura Historycznego Lotnictwa z 17 lipca 1944 r. [b.p.]

⁵⁶ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 65/tjn/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Zbrojnych w Londynie z 24 lipca 1944 r., s. 3.

⁵⁷ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, zał. do L.dz. 65/tjn/44, Pismo Kierownika Archiwum do Szefa Biura Historycznego Lotnictwa z 17 lipca 1944 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, zał. do L.dz. 65/tjn/44, Stan faktyczny prac Biura Historycznego w dniu 10 lipca 1944 r. [b.p.].

taryzacja, z czego najpierw należało określić kategorie archiwalne zalegających akt, oraz zniszczenie akt kategorii „C”. Kolejnym krokiem miało być zwrócenie się do jednostek lotniczych, o jak najszybsze przekazanie do Biura dokumentacji, której minął termin przydatności w kancelariach, a następnie uporządkowanie akt kategorii „A” według przyjętych zasad, z podziałem na teczkę i podteczki. Archiwum dostało za zadanie przygotowanie pomieszczeń do przechowywania akt, a następnie odbiór uporządkowanych teczek i ułożenie ich w szafach wg z góry ustalonego planu⁵⁸.

W celu udoskonalenia pracy w Biurze Historycznym Lotnictwa ppłk S. Nazarkiewicz dokonał reorganizacji biura, w wyniku której prace zostały podzielone na trzy działy:

- Wydział Historyczny odpowiedzialny za segregację i opracowanie dokumentów;
- Archiwum, którego zadaniem było przechowywanie i inwentaryzowanie akt;
- Kancelarię Biura wykonującą prace pomocnicze.

Jak widać, przede wszystkim skupiono się na pracach typowo archiwalnych, zostawiając tworzenie opracowań historycznych lotnictwa na okres, kiedy materiały archiwalne będą odpowiednio zabezpieczone i uporządkowane⁵⁹.

Taka organizacja prac pozwoliła na zakończenie w listopadzie 1944 r. procesu nadawania dokumentom, przede wszystkim akt nadesłanych do Biura w okresie wcześniejszym, kategorii archiwalnej, przez co zasób uporządkowanych akt zwiększył się dziewięciokrotnie. Następnym zadaniem Biura stało się uzupełnienie akt przekazywanych przez lotnicze jednostki organizacyjne, gdyż, jak oceniono, do tej pory wpłynęła dopiero połowa materiałów archiwalnych wytworzonych przez lotnictwo⁶⁰.

Pomimo włożonego ogromnego wysiłku pracownikom Biura Historycznego Lotnictwa nie udało się wykonać planu prac na drugą połowę 1944 r. Powodem był niedobór zatrudnionych, przez co m.in. nie sporządzono inwentarzy archiwalnych ani rejestrów dokumentów w poszczególnych teczkach⁶¹.

---

⁵⁸ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 65/tjn/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Zbrojnych w Londynie z 24 lipca 1944 r., s. 12–13.

⁵⁹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 94/tjn/Kanc/44, Sprawozdanie z prac Biura Historycznego za okres od 20 lipca do 20 sierpnia 1944 z 20 sierpnia 1944 r., s. 1.

⁶⁰ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 154/tjn/Arch/44, Sprawozdanie na miesiąc listopad 1944 r. z 4 grudnia 1944 r., s. 1.

⁶¹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 184/tjn./Arch./45, Sprawozdanie na miesiąc grudzień 1944 r. z 8 stycznia 1945 r., s. 1.

Koniec roku 1944 to także okres, w którym ppłk S. Nazarkiewicz zaczął planować powstanie Referatu Muzealnego przy Biurze Historycznym Lotnictwa. Swoje plany motywował tym, że „obecny stan działu lotniczego w Muzeum Sił Zbrojnych jest nadzwyczaj ubogi i nie stoi w żadnym stosunku do tego, co mogłoby i powinno być zrobione po 5-ciu latach działalności naszego lotnictwa, oraz celem usunięcia niedociągnięć w tym dziale w przyszłości”⁶².

Głównym zadaniem Referatu Muzealnego miało być ewidencjonowanie i zbieranie przedmiotów, które w przyszłości mogłyby być włączone do Muzeum Sił Zbrojnych lub Muzeum Lotnictwa. Wytyczne działania miały być uzgodnione przez szefa Biura Historycznego Lotnictwa oraz Dyrektora Archiwum Sił Zbrojnych (któremu podlegało Muzeum Sił Zbrojnych) w Gask. Ppłk S. Nazarkiewicz zaproponował na stanowisko referenta por. T. Halka-Łebińskiego, który jako przedwojenny dyrektor Muzeum Miejskiego w Toruniu miał odpowiednie do tej roli doświadczenie. Według projektu przyszłe eksponaty muzealne miały być przesyłane drogą służbową do muzeum, o ile oczywiście stanowiły własność lotnictwa; jeśli chodzi o prywatne przedmioty, to mogły być one odkupowane od żołnierzy lub przekazywane przez wojskowych jako indywidualne dary⁶³.

Jak wynika z dokumentów, plan powołania Referatu Muzealnego nie został jednak zaakceptowany przez lotnicze władze zwierzchnie, a lotnicze przedmioty o wartości historycznej były przekazywane bezpośrednio do Muzeum Sił Zbrojnych w Gask⁶⁴.

Biuro Historyczne Lotnictwa podjęło również starania w celu zebrania informacji o przebiegu działań wojennych we wrześniu 1939 r. W tym celu w 1944 r. wystąpiło do Dowódcy Sił Powietrznych w Londynie o wydanie rozkazu w sprawie powtórnego spisania przez uczestników kampanii polskiej 1939 r. relacji z wydarzeń. Decyzja naczelnych władz lotniczych była odmowna, co tłumaczono tym, że relacje w kampanii polskiej 1939 r. zostały już

---

⁶² Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 434/Arch/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Powietrznych w Londynie z 20 października 1944 r. [b.p.]

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Szefa Służby Archiwalno-Muzealnej w Gask z 22 lipca 1946 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/ 28, L.dz. 507/47, Pismo Szefa Biura Historycznego PSP do Szefa Służby Archiwalno-Muzealnej, Archiwum Wojska i Muzeum Sił Zbrojnych z 28 lipca 1947 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/ 28, L.dz. 126/tjn/46, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Dowódcy Sił Zbrojnych z 22 lipca 1946 r. [b.p.].

zebrane we Francji przez Biuro Rejestracyjne⁶⁵. Ich ponowne spisywanie mogłoby doprowadzić do sprzeczności i pisania nieprawdy, gdyż piszący mogliby bać się nieprzyjemności ze strony negatywnie przedstawionego przełożonego. Dodatkowo Szef Sztabu Inspektoratu Lotnictwa ppłk Władysław Madejski sugerował, aby Biuro Historyczne zwróciło się bezpośrednio do osób, których zeznaniami było zainteresowane, zamiast prosić o wydanie rozkazu dla całego wojska lotniczego⁶⁶.

26 stycznia 1945 r. doszło do powstania Służby Archiwalno-Muzealnej Sił Zbrojnych, której zadaniem było koordynowanie prac jednostek wojskowych zajmujących się gromadzeniem, opracowywaniem i przechowywaniem dokumentów oraz przedmiotów o wartości historycznej. Jednym z organów tej służby stało się Archiwum Sił Lotnictwa, które od tamtego momentu

podlega pod każdym względem Dowódcy Sił Powietrznych, współpracując pod względem ogólnofachowym z Szefem Służby Archiwalno-Muzealnej⁶⁷, przeprowadza z ramienia Ministra Obrony Narodowej jego inspekcje; pracę fachową prowadzi w referatach: Archiwalnym i Bibliotecznym⁶⁸.

Dnia 25 lipca 1945 r. doszło do przeniesienia Biura Historycznego Lotnictwa do Dunholme Lodge w hrabstwie Lincolnshire i umieszczenia na terenie dawnego lotniska⁶⁹. Personel Biura Historycznego tworzyło wtedy dwiętnaście osób. Skład personalny przedstawia tab. 3.

---

⁶⁵ Biuro Rejestracyjne – powstałe 10 października 1940 r. jako organ Ministerstwa Spraw Wojskowych – miało za zadanie rejestrację faktów i zdarzeń związanych z przygotowaniem i przebiegiem kampanii polskiej 1939 r. K. Kierepka, *Wojskowa służba archiwalna...*

⁶⁶ AIPMS, Akta różne z kampanii wrześniowej 1939 r., LOT.A.II.40/1, L.dz. 136/tjn/Kanc/44, Pismo Szefa Biura Historycznego Lotnictwa do Dowódcy Sił Powietrznych w Londynie z 27 października 1944 r. [b.p.]; także, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, Pismo ppłk. W. Madejskiego do Dowódcy Sił Powietrznych z 10 sierpnia 1944 r., s. 1–2.

⁶⁷ Szefem od 14 lutego 1945 r. był ppłk dypl. Zygmunt Borkowski. K. Kierepka, *Wojskowa służba archiwalna...*, s. 91.

⁶⁸ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2, L.dz. 557/tjn.org.45, Pismo Biura Ogólno-Organizacyjnego z 26 stycznia 1945 r., s. 2.

⁶⁹ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool z 26 września 1945 r. [b.p.]; także, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, L.dz. 297/46, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool 28 grudnia 1946 r. [b.p.]; także, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, L.dz. 1431/45, Spis inwentarza przywiezionego z Blackpool z 30 sierpnia 1945 r. [b.p.]; *The History of RAF Dunholme Lodge* <http://www.williamfarr.lincs.sch.uk/about-us/royal-air-force-heritage/the-history-of-raf-dunholme-lodge> (dostęp: 19.2.2021). W podanym artykule wkraść się błąd co do przeniesienia Biura w 1946 r. do miejscowości Gloucester, gdyż na zachowanych dokumentach Biura z 1947 r. w nagłówkach widnieje miejscowość Dunholme Lodge (por. AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Obsada personalna Biura Historycznego S.P. z 26 czerwca 1947 r. [b.p.]; *Dunholme Lodge – a brief history*, <http://dunholmelodgers.org.uk/history/> (dostęp: 19.2.2021).

Tabela 3. Personel Biura Historycznego Sił Powietrznych z 28 czerwca 1945 r.

L.p.	Stopień	Imię i nazwisko	Rodzaj zatrudnienia
1	ppłk	Stanisław Nazarkiewicz	etat
2	mjr	Julian Pawłowski	nadliczbowy
3	mjr	Mieczysław Wiśniewski	etat
4	kpt	Witold Żyborski	etat
5	kpt	Tadeusz Grzmiła	nadliczbowy
6	kpt	Henryk Łepkowski	nadliczbowy
7	por.	Bronisław Włodarczyk	etat
8	por	Zygmunt Baczyński	nadliczbowy
9	st. sierż.	Engelbert Waclawik ⁷⁰	etat
10	kpr.	Edward Kowalski	etat
11	st. szer.	Henryk Tymiński	nadliczbowy
12	st. szer.	Kazimierz Kowalski	nadliczbowy
13	ochotn.	Barbara Raczemska	etat
14	ochotn.	Genowefa Wilk	nadliczbowa
15	ochotn.	Janina Kozaczek	nadliczbowa
16	ochotn.	Irena Stefanowicz	nadliczbowa
17	ochotn.	Stanisława Partocka	nadliczbowa
18	ochotn.	Genowefa Stasiak	nadliczbowa
19	urzędniczka cywilna	Jadwiga Stachoń	etat

Źródło: AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 1250/5, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool z 28 czerwca 1945 r. [b.p.].

⁷⁰ W dokumencie błędnie wpisano imię: Elgeberd.

W ciągu następnych trzech miesięcy odszedł kpt. H. Łepkowski, urzędniczka J. Stachoń oraz ochotniczki: B. Raczemka, G. Wilk, S. Partocka, G. Stasiak, a na ich miejsce zostali przyjęci: sierż. Mieczysław Drzewicki (nadliczbowy) oraz ochotniczki (nadliczbowe): Irena Stefanowicz, Maria Olesińska i Jadwiga Olesińska. W sumie personel Biura we wrześniu 1945 r. liczył siedemnaście osób⁷¹.

W następnym roku Biuro Historyczne Sił Powietrznych przeszło do Polskiego Lotniczego Korpusu Przynależenia i Rozmieszczenia, a liczba personelu jeszcze bardziej się zmniejszyła i w grudniu 1946 r. wynosiła osiem osób: ppłk S. Nazarkiewicz, mjr M. Wiśniewski, kpt. Tadeusz Skrzywan, kpt. Jan Suchodolski, por. T. Halka-Łubieński, sierż. E. Waclawik, st. szer. K. Kowalski, st. szer. H. Tymiński. Na koniec 1947 r. obsada Biura Historycznego liczyła już tylko siedem osób: ppłk S. Nazarkiewicz, mjr M. Wiśniewski, mjr Józef Franciszek Kukułka, kpt. T. Skrzywan, por. T. Halka-Łubieński, sierż. E. Waclawik i st. szer. K. Kowalski⁷².

W okresie zmirzchu działalności Biura tj. w latach 1945–1948, zasób archiwum lotniczego składał się ze stu skrzyń z dokumentami, a zbiory muzealne i biblioteczne weszły w posiadanie Muzeum i Archiwum Sił Zbrojnych. Biuro Historyczne Lotnictwa pozostało przez ten czas w swojej siedzibie w Dunholme Lodge. Zadaniem personelu miała być selekcja akt, które następnie były przekazywane do Archiwum Wojska i Muzeum Sił Zbrojnych, bądź do istniejącego od 3 maja 1945 r. Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego w Londynie (obecnie: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie). Z kolei wyposażenie Biura zostało w październiku 1948 r. przekazane dla Samopomocy Lotniczej⁷³. Niestety, zachowała się jedynie szczątkowa dokumentacja z tego okresu, która nie pozwala na szczegółowe przedstawienie organizacji i działalności Biura Historycznego Sił Zbrojnych po zakończeniu działań wojennych.

---

⁷¹ AIPMS, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool z 26 września 1945 r. [b.p.].

⁷² Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, L.dz. 297/46, Pismo Szefa Biura Historycznego Sił Powietrznych do Komendanta Bazy Sił Powietrznych w Blackpool 28 grudnia 1946 r. [b.p.]; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Obsada personalna Biura Historycznego S.P. z 26 czerwca 1947 r. [b.p.].

⁷³ Tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/1, L.dz. 177/Tjn.Szef./46, Pismo szefa Służby Archiwalno-Muzealnej do zastępcy szefa Sztabu Głównego dla spraw ogólnych z 2 lipca 1946 r., s. 3–5; tamże, Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/28, Wykaz sprzętu Biura Historycznego przekazanego Samopomocy Lotniczej w dniu 29 października 1948 r. [b.p.].

***

Lotnicza służba archiwalna istniała przez cały czas istnienia Polskich Sił Powietrznych. Pomimo ważnej roli w upamiętnieniu roli Polaków w walkach powietrznych II wojny światowej instytucje odpowiedzialne za gromadzenie, opracowywanie i przechowywanie dokumentów były traktowane w sposób marginalny, co objawiało się ich podległością pod Szefa Sztabu Dowództwa, a następnie Komendanta Bazy w Blackpool, zamiast bezpośrednio Dowódcy Sił Powietrznych. Znamienne jest to, że lotnicze władze angielskie nie zostały poinformowane o stworzeniu i pracach wykonywanych przez Komisję Likwidacyjną aktów b. Dowództwa Sił Powietrznych, a dopiero po jej „odkryciu” zwróciły się do polskich władz lotniczych o uporządkowanie od strony formalnej istnienia tej komórki.

Personel w Biurze Historycznym Lotnictwa był traktowany zdecydowanie gorzej od pozostałych pracowników instytucji Sił Powietrznych – był pomijany przy awansach, pobierał zaniżone pensje, często też nie posiadał stosownego etatu. Powodowało to, że osoby wykształcone i wykwalifikowane nie chciały pracować w Biurze, które w związku z tym borykało się z niedoborem personelu oraz brakiem wiedzy archiwistycznej wśród pracowników.

Charakterystyczne dla służby archiwalnej nie tylko lotnictwa, ale Polskich Sił Zbrojnych jest łączenie jej ze służbą historyczną. Biuro Historyczne Sił Powietrznych nie tylko gromadziło, opracowywało i przechowywało dokumenty, ale również w miarę możliwości tworzyło opracowania historyczne dotyczące jednostek wojskowych oraz ówczesnych wydarzeń.

Zastanawiające jest, że lotnicza służba archiwalna nie nawiązała bliższej współpracy ze swoimi odpowiednikami w innych rodzajach broni – marynarce i wojskach lądowych. Taka współpraca mogłaby zaowocować zwiększeniem znaczenia archiwów w strukturach wojskowych, a co za tym idzie – lepszymi warunkami pracy oraz większym wpływem na kształtowanie zasobu archiwalnego.

To dzięki istnieniu lotniczej służby archiwalnej do naszych czasów zachowały się dokumenty oraz pamiętki obrazujące poświęcenie i męstwo Polskich Sił Powietrznych, które dziś stanowią najważniejsze źródło do badań nad dziejami wojska lotniczego walczącego w czasie II wojny światowej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie
Biuro Historyczne Lotnictwa, LOT.A.V.20/2.
Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza, sygn. A.XII.1/21.
Akta różne z kampanii wrześniowej 1939 r., sygn. LOT.A.II.40/1.
Akta z Francji. Dowództwo Lotnictwa, sygn. LOT.A.IV.1/1b, 1c, 15.
Akta z Wielkiej Brytanii. Dowództwo Lotnictwa, sygn. LOT.A.V.20/1, 2, 28.

Opracowania

- Belcarz B., *Polskie lotnictwo we Francji 1940*, Sandomierz 2002.
Dunholme Lodge – a brief history, <http://dunholmelodgers.org.uk/history/> (dostęp: 19.2.2021).
Kierepka K., *Wojskowa służba archiwalna Armii Polskiej we Francji w latach II wojny światowej*, praca magisterska obroniona na UAM, 2020.
Majzer R., *Organizacja Polskich Sił Powietrznych 1944–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2017, t. 16, s. 33–350.
Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej, t. 2: *Kampania na obczyźnie*, cz. 1: *wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, Londyn 1959.
Roman W., *Archiwa Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory” 2016, nr 7, s. 49–75.
Roman W., *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Toruń 1999.
Roman W., *Losy polskich akt wojskowych po wybuchu II wojny światowej – epizod rumuński 17 września – 19 listopada 1939 roku*, [w:] *Historyczne i kulturowe aspekty relacji polsko-rumuńskich*, pod red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewskiej-Calistru, Suceava 2016, s. 226–237.
Roman W., *Polskie akta wojskowe w czasie wojny*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, nr 3, s. 223–253.
Smoliński J., *Organizacja i kompetencje polskich naczelnych władz wojskowych we Francji (1939–1940)*, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1752/25.pdf> (dostęp: 4.8.2019).
Sojda G., Ślizewski G., Hodyra P., *Ci cholerni Polacy! Polskie Siły Powietrzne w Bitwie o Anglię*, Warszawa 2012.
Suchcitz A., *Major Bolesław Andrzej Waligóra – pionier polskiej archiwistyki wojskowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2003, nr 26, s. 13–28.
The History of RAF Dunholme Lodge, <http://www.williamfarr.lincs.sch.uk/about-us/royal-air-force-heritage/the-history-of-raf-dunholme-lodge> (dostęp: 19.2.2021).
Zajac J., *Dwie wojny*, t. 1: *Mój udział wojnie o niepodległość i w obronie powietrznej Polski*, Londyn 1964.
Zuziak J., *Wojsko Polskie we Francji 1939–1940. Organizacja i działania bojowe*, Warszawa 2013.

Klaudia Kierepka

Służba archiwalna Polskich Sił Powietrznych w latach II wojny światowej

Streszczenie

Pierwszą komórką lotniczą o charakterze archiwalnym była Komisja Historyczna, powstała w Paryżu w marcu 1940 r., która nie podjęła działalności. Akta lotnicze zostały ewakuowane w czerwcu 1940 r. do Wielkiej Brytanii przez kancelaryistów i złożone w Blackpool. We wrześniu 1940 r. powstała Komisja Likwidacyjna aktów b. Dowództwa Sił Powietrznych w Paryżu, która istniała do marca 1941 r., po czym przeszła w stan wegetacji. Na jej strukturach w grudniu 1941 r. powołano Biuro Historyczne Lotnictwa, którego zadaniem było gromadzenie, opracowywanie i przechowywanie dokumentów. W styczniu 1945 r. Biuro weszło w skład Służby Archiwalno-Muzealnej, a w lipcu tegoż roku doszło do przeniesienia Biura do Dunholme Lodge, gdzie stacjonowało do zakończenia swojej działalności w 1948 r. W ostatnich latach istnienia Biuro Historyczne zajmowało się opracowaniem i selekcją zbiorów. Ostatecznie zachowane przez lotnictwo dokumenty oraz pamiątki trafiły do Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego w Londynie.

Słowa kluczowe: lotnictwo, wojskowa służba archiwalna, służba archiwalno-historyczna, II wojna światowa, Komisja Historyczna przy Dowództwie Polskich Sił Powietrznych w Paryżu, Biuro Historyczne Sił Powietrznych, Biuro Historyczne Lotnictwa

Klaudia Kierepka

Archival services of the Polish Air Force during the Second World War

Abstract

The Historical Commission, established in Paris in March 1940, can be considered the first archival cell of the Air Force, however, it never became operational. Records of the Air Force were evacuated in June 1940 to the United Kingdom by office workers, and deposited in Blackpool. In September 1940, the Records Liquidation Commission of the former Air Force Command in Paris was established, and existed until March 1941. After that time, its activities came to a halt. Based on its structures, in December 1941, the Aviation Historical Bureau was established. Its tasks included gathering, processing, and storing documents. In January 1945, the Bureau was incorporated into the Archival and Museum Services, and in July, the Bureau was transferred to Dunholme Lodge, where it remained until 1948, when it terminated its operations. In the final years of its existence, the Historical Bureau mainly dealt with processing and classifying the collections. Eventually, the records and memorabilia kept by the Air Force were deposited in the Sikorski Historical Institute in London.

Key words: air force, military archival services, archival and historical service, Second World War, Historical Commission at Polish Air Force Command in Paris, Air Force Historical Bureau, Aviation Historical Bureau